

www.ketab.ir

بررسی تطبیقی
سفرنامه های ناصرالدین شاه قاجار
به فرنگ

دکتر مهدی گلجان

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس

سرشناسه: گلجان، مهدی، ۱۳۴۹.
عنوان و نام پدیدآورنده: بررسی تطبیقی سفرنامه‌های ناصرالدین شاه قاجار به فرنگ / مهدی گلجان.
مشخصات نشر: تهران، بنیاد اندیشه اسلامی، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۱۵۰ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۵۷۷-۱۰-۶.
وضعیت فهرست نویسی: فیا.
یادداشت: کتابخانه.
موضوع: ناصرالدین قاجار، شاه ایران، ۱۲۴۷-۱۳۱۳ق. — سفرها
موضوع: سفرنامه‌های ایرانی — قرن ۱۳ ق.
موضوع: اروپا — سیاحت و سیاحت — قرن ۱۹ م.
شناسه افزوده: بنیاد اندیشه اسلامی
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱: ۸۸/۱۳۶۹ DSR
رده‌بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۱۵
شماره کتابشناسی ملی: ۲۳۹۹۰۶

بنیاد اندیشه اسلامی

تهران: خیابان ولیعصر، نرسیده به سه‌راه دکتر فاطمی، شماره ۱۹۲۴، صندوق پستی: ۳۸۹۹-۱۴۱۵۵
بررسی تطبیقی سفرنامه‌های ناصرالدین شاه قاجار به فرنگ
حق چاپ: ۱۳۹۱، مؤسسه انتشارات بنیاد اندیشه اسلامی www.itf.org.ir
نوبت چاپ: اول

نویسنده: دکتر مهدی گلجان
ویراستار: سیده افشار رضایی
صفحه‌آرا: گروه هنری یاد
طراح جلد: مجید قاسمی
حروف متن: لئونوس ۱۴
چاپ و صحافی و لیتوگرافی: پرتوگراف
شمارگان: ۲۰۰۰ جلد
بها: ۶۸۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و یازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به‌جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستند نویسی، و مانند آن) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

۶	پیشگفتار
	فصل اول: سفر و سفرنامه نویسی در ایران
۱۲	الف) انواع سفرنامه‌ها
۱۵	ب) سیر سفرنامه نویسی در ایران
	فصل دوم: سفر اول ناصرالدین شاه به فرنگ
۲۷	الف) مشخصات سفرنامه
۲۹	ب) دلایل سفر
۳۵	پ) شرایط ایران در آستانه سفر
۳۷	ت) همراهان سفر
۴۶	ث) مسیر سفر
۵۶	ج) نکات جالب و مشکلات سفر
۶۲	چ) نتایج سفر اول ناصرالدین شاه قاجار به فرنگ
۷۰	ح) جدول ۱-۳
	فصل سوم: سفر دوم ناصرالدین شاه به فرنگ
۷۳	الف) مشخصات سفرنامه
۷۴	ب) دلایل سفر
۷۶	پ) شرایط ایران در آستانه سفر
۷۹	ت) همراهان سفر
۸۲	ث) مسیر سفر
۸۷	ج) نکات جالب و مشکلات سفر
۹۱	چ) نتایج سفر دوم ناصرالدین شاه قاجار به فرنگ
۹۸	ح) جدول ۲-۳

فصل چهارم: سفر سوم ناصرالدین شاه به فرنگ

۱۰۱	الف) مشخصات سفرنامه
۱۰۳	ب) دلایل سفر
۱۰۶	پ) شرایط ایران در آستانه سفر
۱۰۹	ت) همراهان سفر
۱۱۷	ث) مسیر سفر
۱۲۲	ج) نکات جالب و مشکلات سفر
۱۲۹	چ) نتایج سفر سوم ناصرالدین شاه قاجار به فرنگ
۱۳۸	ح) جدول ۳-۳

فصل پنجم: بررسی تطبیقی سفرهای ناصرالدین شاه به فرنگ

۱۴۰	الف) نقاط اشتراک سفرها
۱۴۷	ب) نقاط اختلاف سفرها
۱۵۴	پ) پیامدهای کوتاه مدت
۱۵۶	ت) پیامدهای بلند مدت

نتیجه

کتابنامه

پیشگفتار

یکی از رویدادهای مهم در ایران دوران سلطنت ناصرالدین شاه (۱۳۱۳-۱۲۶۴ ه.ق) سفرهای او به فرنگستان است که به ترتیب در سال‌های ۱۲۹۰ ه.ق - ۱۸۷۳ م/ ۱۲۹۵ ه.ق - ۱۸۷۸ م/ ۱۳۰۶ ه.ق - ۱۸۸۹ م صورت گرفته‌اند. این سفرها از چند جهت در خور توجه و بررسی هستند. نخست این که برای اولین بار در تاریخ ایران، پادشاهی به قصد دیدار دوستانه عازم مرزهای خارج از حکومت خویش می‌شود. دوم، بررسی و شناخت مجموعه عواملی است که در انجام این سفرها دخیل بودند و ما را با جریانات مختلف و نگرش‌های جدید سیاسی در سطح هیأت حاکمه و همچنین روحیات شاه تا حد زیادی آشنا می‌کند و مورد سوم، نتایج و ره آورد این سفرها است که بعضاً تأثیرات شگرفی بر اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی ایران بر جا نهاد. سرانجام مخارج زیادی صرف این سفرها شد و نتایجی که طراحان و بانیان این سفر، از ابتدا برشمرده بودند و شاه نیز بر آنها صحه گذاشته بود، بدست نیامد. شاه که به منظور اخذ تمدن مغرب زمین به این کار مبادرت ورزیده بود، فقط از برخی از مظاهر پیشرفت‌های غربیان به شکلی سطحی و ظاهری تقلید کرد که آن هم به اعطاء امتیازات، گرفتن وام و نفوذ بیشتر بیگانگان در ایران انجامید.

می‌توان گفت که ناصرالدین شاه از ابتدا علاقه و اعتمادی به اصلاحات در ایران نداشته، چنانکه سفرنامه اش بیشتر توصیف زیبایی زنان، شکل ظاهری میزبانانش و طبیعت مسیر راه است. در واقع ناصرالدین شاه پس از دیدن پیشرفت‌های فرنگیان، اساساً با توجه به قابلیت‌های خود و امکانات داخل کشورش آنها را دست نیافتنی می‌دید، از سوی دیگر هم با مخالفت روحانیونی مواجه شد، که نمی‌خواستند مظاهر منفی تمدن غرب که مغایر با اسلام بود به ایران راه پیدا کند و شاه نیز نمی‌خواست که با انجام این اصلاحات از قدرت مستبدانه‌اش کم کند.

به هر حال اصلاحات عصر ناصری، ناموفق بود و اعمال شاه زمینه‌ی قتلش را فراهم کرد. ناکامی اصلاحات عصر ناصری منجر به انقلاب مشروطه‌ی خام،

ناپخته و شاید زود هنگام در عصر مظفری شد و آخر الامر چون با انقلاب مشروطه هم نتیجه دلخواه کسب نشد، سلطنت قاجاریه منحل گشت.

اما از آنجا که مطالعات تطبیقی در دنیای امروزی امری بسیار مهم، علمی و سرشار از فواید گوناگون است و در اکثر رشته‌های علوم انسانی، حتی علوم پایه و تجربی هم مورد استفاده قرار می‌گیرد، بر آن شدیم تا با مقایسه تطبیقی سه سفر ناصرالدین شاه، براساس سفرنامه‌های خودشان به فرنگ با قراردادن نقاط مشترک و مختلف آنها در کنار هم به نتایجی ارسامه و مهم که قطعاً مورد توجه پژوهشگران و محققان زیادی خواهد بود، برسیم.

آنچه ملاحظه می‌نمایید نوعی مطالعه و مقایسه تطبیقی است که بر روی سفرنامه‌های ناصرالدین شاه صورت گرفته و مستند به نوشته‌های ایشان یا افرادی است که مورد تأیید ایشان بوده‌اند.

بررسی تطبیقی این سه سفرنامه به فرنگ دارای مزیت‌های متعددی است که بر اهل تحقیق و پژوهش پوشیده نیست، خصوصاً وقتی به سیر تدریجی اصلاحات و ترقی در ایران توجه می‌کنیم به وضوح به نقاط قوت و ضعف خود از کپی برداری و استنساخ از نسخه غربی فرهنگ و تمدن واقف می‌شویم، اینکه در کجا عجله و شتاب به خرج داده‌ایم و در کجا غفلت داشته یا غافل بوده‌ایم.

مهدی گلجان

شهریور ۱۳۹۱